

حل و فصل اختلاف‌های ناشی از اعطای یارانه‌های صادراتی در سازمان تجارت جهانی

عبدالحسین شیروی*
مه‌دی نظرنژاد**

تاریخ تأیید: ۸۹/۱۱/۷

تاریخ دریافت: ۸۹/۵/۱۹

چکیده

بیشتر کشورها برای توسعه صادرات و دستیابی به بازارهای خارجی، اعطای یارانه‌های صادراتی را در برنامه‌های اقتصادی خود قرار داده‌اند. در تجارت آزاد، اعطای یارانه‌های صادراتی اقدامی غیرمنصفانه تلقی می‌شود که روابط تجاری بین‌المللی را مختل ساخته، باعث ورود خسارت و ایجاد تأثیرهای منفی بر منافع داخلی یا بازارهای صادراتی کشورهای دیگر می‌شود. سازمان تجارت جهانی که بر آزادی تجاری و رقابت منصفانه استوار است، یارانه‌های صادراتی را کنترل کرده، برخی از آنها را ممنوع و برخی را قابل مقابله و تعقیب قرار داده است. با توجه به افزایش اعطای یارانه‌های صادراتی به وسیله دولت‌ها که باعث افزایش دعاوی میان کشورها شده است، حل و فصل اختلاف‌های ناشی از اعطای یارانه‌های صادراتی و فرایند رسیدگی به این‌گونه دعاوی، از اهمیت خاصی برخوردار است.

در مقاله حاضر، فرایند حل اختلاف‌های دعاوی یارانه‌های صادراتی، ضمانت اجراها و الزامات آرای صادره از سوی سازمان تجارت جهانی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی: سازمان تجارت جهانی، گات، موافقت‌نامه یارانه‌ها، اقدامات جبرانی،

یارانه‌های صادراتی.

* استاد دانشگاه تهران (ashiravi@ut.ac.ir).

** مدرس دانشگاه و کارشناس ارشد حقوق خصوصی (mnazarnejadlawyer@gmail.com).

مقدمه

سازمان تجارت جهانی «world trade organization» (WTO) مهم‌ترین سازمان بین‌المللی است که با وضع قواعد و مقررات تجاری بر روابط تجاری بین‌المللی نظارت می‌کند. بسیاری از کشورها به عضویت این سازمان درآمده‌اند و بسیاری نیز در فرایند الحاق به آن‌اند. به جز چهار موافقت‌نامه که ذیل عنوان «موافقت‌نامه‌های تجاری جمعی» (plurilateral trade agreements) نامیده شده‌اند و فقط نسبت به کشورهایی که به آنها ملحق شده‌اند، الزام‌آور است،* پذیرش موافقت‌نامه‌های دیگر سازمان، جنبه الزامی دارد و همه کشورهای عضو به رعایت و اجرای مفاد آن ملزم‌اند (شیروی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۱)؛ بنابراین در صورتی که هریک از کشورهای عضو نسبت به انجام تعهدات خویش کوتاهی کند، کشورهای دیگر می‌توانند موضوع را به رکن حل اختلاف‌های سازمان تجارت جهانی ارجاع دهند. تنظیم روابط و مناسبات اقتصادی کشورها بر مبنای اصول و قواعد سازمان تجارت جهانی، مستلزم وجود نهادی حقوقی برای حل و فصل دعاوی کشورهای گوناگون است. تعارض منافع تجاری میان کشورها، به خصوص کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، همواره باعث بروز اختلاف در روابط تجاری بین‌المللی شده است. اعطای یارانه‌های صادراتی از جمله اختلاف‌های مهمی است که به طور دائم میان کشورهای عضو بروز می‌کند.

در سازمان تجارت جهانی، رویه‌های غیرمنصفانه (unfair practices) ذیل مقررات موافقت‌نامه ضددامپینگ (anti-dumping) و موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی «(agreement on subsidies and countervailing measures (SCM agreement))» قرار گرفته است. در واقع کشور واردکننده محصولات مشمول یارانه، مجاز نیست خودسرانه اقداماتی را در مقابل واردات کالاهای مزبور انجام دهد. موافقت‌نامه‌های مذکور،

* چهار موافقت‌نامه مزبور عبارت‌اند از:

- موافقت‌نامه راجع به تجارت هواپیماهای غیرنظامی (agreement on trade in civil aircraft)؛
- موافقت‌نامه راجع به خریدهای دولتی (agreement on government procurement)؛
- موافقت‌نامه بین‌المللی راجع به محصولات لبنی (agreement on government procurement)؛
- موافقت‌نامه بین‌المللی راجع به گوشت گاو (arrangement regarding bovine meat).

اختیارات کشور واردکننده را نظم و انضباط می‌دهد و فقط به آنها اجازه می‌دهد که اقدامات مشخص را اعمال کنند (movsesian, 2004, P. 150). دو موافقت‌نامه مزبور، به کشورهای واردکننده اجازه داده‌اند که در شرایط خاص، اقدامات ضد دامپینگ یا اعمال عوارض جبرانی را به کار گیرند. از آنجا که دامپینگ و اقدامات ضد آن، خود موضوع مستقلی است که خارج از این مقاله است، در این نوشتار فقط موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی بررسی می‌شود.

دعای یارانه‌های صادراتی و راه‌های جبران خسارت ناشی از آن، یکی از مهم‌ترین مباحث نظام حل و فصل اختلاف‌های سازمان تجارت جهانی است. با توجه به عضویت ناظر کشورمان* در سازمان تجارت جهانی و اهمیت شناخت دقیق تأثیرات الحاق ایران بر بخش یارانه‌های صادراتی، مقاله حاضر می‌کوشد با بررسی مقررات سازمان تجارت جهانی درباره حل اختلاف دعای یارانه‌های صادراتی، جبران خسارات ناشی از آن را مورد مذاقه قرار دهد.

در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، دو روش رسیدگی درباره یارانه‌های صادراتی پیش‌بینی شده است: اول، حل و فصل موضوع در خود سازمان تجارت جهانی از راه رکن حل اختلاف؛ دوم، رسیدگی در مراجع داخلی کشورهای عضو سازمان. این دو روش در دو بخش جداگانه به شرح ذیل بررسی می‌شود:

۱. حل و فصل اختلاف‌های یارانه‌های صادراتی در سازمان تجارت جهانی

«یارانه» به حمایت‌های مالی دولتی اطلاق می‌شود که منفعتی را به دریافت‌کننده آن انتقال می‌دهد (Lode Falk, 2005, P. 26). بر این اساس، یارانه صادراتی به کمک‌ها، پاداش‌ها و امتیازهایی اطلاق می‌شود که به وسیله دولت یا نهادهای وابسته به دولت، به منظور تشویق صادرات و یا حفظ و گسترش بازارهای صادراتی به صادرکنندگان محصولات معینی پرداخت می‌شود. موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، از سه دسته

* کشور ایران در تاریخ ۵ خرداد ۱۳۸۴ به جمع اعضای ناظر سازمان تجارت جهانی پیوسته است.

یارانه صادراتی نام برده است که به اختصار در اینجا بررسی می‌شود: «یارانه‌های ممنوع» (prohibited subsidies)، «یارانه‌های قابل تعقیب» (actionable subsidies) و «یارانه‌های غیرقابل تعقیب» (non-actionable subsidies).

«یارانه‌های ممنوع» شامل دو نوع یارانه است: نوع اول شامل کمک‌ها، جوایز و مساعدت‌هایی است که در صورت موفقیت در صادرات، به صادرکننده پرداخت می‌شود؛ خواه شرط صادرات در قوانین و مقررات ذکر شده باشد یا اینکه قوانین و مقررات ساکت بوده، ولی در عمل بدین گونه انجام می‌شود؛ نوع دوم شامل کمک‌ها، جوایز و مساعدت‌هایی است که مشروط به استفاده از کالاهای داخلی به جای کالاهای خارجی به شرکت‌ها پرداخت می‌شود. هدف از این نوع یارانه، کمک به تولیدات داخلی و قراردادن کالاهای داخلی در وضعیت بهتر نسبت به کالاهای خارجی است.

بیشتر یارانه‌های اعطایی که به عملکرد صادراتی مشروط نیستند (مثل یارانه‌های تولید)، ذیل گروه یارانه‌های قابل تعقیب قرار می‌گیرند. این یارانه‌ها ممنوع نیستند؛ ولی کشورهای دیگر می‌توانند از راه طرح دعوی در مرجع حل و فصل سازمان، نسبت به توقف آنها اقدام کنند و یا در صورتی که این یارانه‌ها تأثیرات سوء بر صنایع داخلی آنها داشته باشند، اقدامات تلافی‌جویانه اعمال کنند. تأثیرات منفی ممکن است به یکی از سه گونه ذیل متصور باشد: ۱. ورود صدمه و خسارت به صنایع داخلی در نتیجه واردات کالاهای موضوع یارانه. این تنها جایی است که اقدامات تلافی‌جویانه مجاز دانسته شده است؛ ۲. اینکه اعطای یارانه باعث بدبینی جدی نسبت به کالاهای صادراتی یک کشور عضو دیگر شود؛ مثل اینکه بازارهای صادراتی کشور اخیر از دست برود. این گونه صدمات، مجوز برای اقدامات تلافی‌جویانه نیست؛ ولی آن کشور می‌تواند به مرجع حل و فصل اختلاف‌های سازمان شکایت کند؛ ۳. عدم دستیابی به منافعی است که طبق «موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) (۱۹۹۴)» (general agreement on tariffs and trade (GATT), 1994) یک کشور عضو انتظار تحقق آن را داشته است؛ به عنوان مثال، کشور عضو انتظار داشته است با کاهش تعرفه‌ها، به صادرات بیشتری نایل شود که ورود کالاهای موضوع یارانه عضو دیگر باعث شده، تغییری در صادرات وی حاصل نشود.

یارانه‌های غیرقابل تعقیب به یارانه‌هایی اطلاق می‌شود که مشمول یارانه‌های ممنوع و قابل تعقیب نبوده، به همین دلیل، اعطای آن مجاز است. این یارانه‌ها عمدتاً به فعالیت‌های تحقیقاتی، توسعه مناطق محروم و عقب‌افتاده مربوط است که فعالیت اقتصادی در آن مناطق فاقد انگیزه لازم بوده، اعطای کمک به صنایع برای تطبیق خود با الزامات زیست محیطی می‌باشد (Matsushita, 2006, P. 360).

در سازمان تجارت جهانی طبق تفاهم‌نامه قواعد و رویه‌های حاکم بر حل و فصل اختلاف‌ها «dispute settlement understanding (DSU)»، نظام ویژه‌ای از قواعد و رویه‌های قابل اعمال بر حل اختلاف‌های میان اعضای سازمان برقرار شده است. مسئولیت اصلی اجرای این قواعد و رویه‌ها بر عهده شورای عمومی قرار گرفته است که به عنوان رکن حل اختلاف عمل می‌کند (Cameron and Kevin, 2001, P. 249). شایان ذکر است در پیوست شماره ۲ تفاهم‌نامه، قواعد و رویه‌های خاص یا مکمل مندرج در موافقت‌نامه‌های تحت پوشش بیان شده است. از جمله مواردی که در این پیوست ذکر شده است، چگونگی حل و فصل اختلاف‌های مربوط به موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی است. با توجه به این پیوست، می‌توان اظهار کرد که هرچند حل اختلاف میان اعضای سازمان تجارت جهانی، در واقع براساس «تفاهم‌نامه قواعد و رویه‌های حاکم بر حل و فصل اختلاف‌ها» انجام می‌گیرد؛ ولی در بعضی موارد از جمله اختلاف‌های مربوط به موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، قواعد و رویه‌های خاصی برقرار است. بر این اساس، چنانچه قواعد و رویه‌های خاص مزبور درباره موضوعی ساکت باشند، در این صورت به قواعد و رویه‌های حاکم در تفاهم‌نامه حل و فصل اختلاف‌ها مراجعه می‌شود.

۱-۱. چگونگی رسیدگی به اختلاف‌ها در سازمان تجارت جهانی

در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، روش‌های گوناگونی برای حل و فصل اختلاف‌ها در چهارچوب سازمان مطرح شده است که در این قسمت بررسی می‌شود:

الف) مشورت یا مذاکره: در صورت بروز اختلاف درباره اجرای یکی از مواد موافقت‌نامه و یا به‌کارگیری تدابیری به وسیله یک یا چند عضو که باعث ورود ضرر

و زیان به عضو یا اعضای دیگر شود، دولت‌های ذی‌نفع در گام اول باید سعی کنند از راه مشورت (consultation) یا مذاکره (negotiation) با عضو یا اعضای مربوطه، نسبت به حل و فصل اختلاف اقدام کنند. بند ۲ ماده ۴ «تفاهم‌نامه»^{*} در این باره چنین مقرر می‌دارد: «هر عضو تعهد می‌کند ادعاهای هر عضو دیگر درباره اقدامات مؤثر بر عملکرد هریک از موافقت‌نامه‌های تحت پوشش را که در قلمرو عضو دیگر اتخاذ شده است، با نظر مساعد بررسی کرده، فرصتی مناسب جهت مشورت اعطا کند». بندهای ۱-۴ ماده ۴ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی نیز به بیان حل اختلاف از راه مشورت اختصاص یافته است. شایان ذکر است همه درخواست‌های مشورت باید به مرجع حل اختلاف یا شوراهای و کمیته‌های ذی‌ربط به صورت کتبی اطلاع داده شود (بند ۴، ماده ۴ تفاهم‌نامه).

ب) داوری: در ماده ۲۵ تفاهم‌نامه، ارجاع به داوری به عنوان یکی از راه‌های جایگزین حل و فصل اختلاف‌ها مطرح شده است. در فرایند رسیدگی به اختلاف‌ها درباره یارانه‌های صادراتی، داوری نقش مهمی در حل اختلاف‌ها دارد. در این باره، بند ۱۱ ماده ۴ موافقت‌نامه در بیان ارجاع دعاوی یارانه‌های ممنوع به داوری مقرر داشته است: «در صورتی که یک طرف اختلاف طبق بند ۶ ماده ۲۲ تفاهم‌نامه حل اختلاف درخواست داوری کند، داور در مناسب بودن اقدامات متقابل تصمیم خواهد گرفت».

ج) مساعی جمیله، سازش و میانجی‌گری: ماده ۵ تفاهم‌نامه از روش‌هایی نام برده است که این راه‌ها بر ملاحظات سیاسی و مصالح طرفین بیشتر استوار است تا بر مبانی صرف حقوقی. این راه‌ها شامل «مساعی جمیله»، «سازش» (conciliation) و «میانجی‌گری» (mediation) است. با توجه به بند ۳ ماده ۵ تفاهم‌نامه، هرکدام از طرفین اختلاف، در هر زمانی می‌تواند درخواست مساعی جمیله، سازش یا میانجی‌گری دهد.

د) رسیدگی به وسیله هیئت رسیدگی و رکن استیناف: در صورت عدم موفقیت راه‌های پیشین و یا در صورت عدم ارائه پاسخ لازم از سوی عضو خواننده در ظرف مدت‌های مقرر در تفاهم‌نامه، دولت خواهان می‌تواند تقاضای تشکیل هیئت رسیدگی را

* شایان ذکر است در مقاله حاضر، منظور از «تفاهم‌نامه»، تفاهم‌نامه حل اختلاف‌ها و «موافقت‌نامه»، موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی است.

بکند و مرجع حل اختلاف در نخستین جلسه خود، تشکیل یا عدم تشکیل هیئت را تصویب می‌کند (بند ۱، ماده ۶ تفاهم‌نامه). مواد ۷ و ۸ تفاهم‌نامه، وظایف هیئت‌های رسیدگی و ترکیب آنها را بررسی کرده است. در مواردی که هیئت رسیدگی یا رکن استیناف به این نتیجه برسد که اقدامی مغایر با یک موافقت‌نامه تحت پوشش می‌باشد، توصیه خواهد کرد که عضو ذی‌ربط، عملکرد خود را مطابق با موافقت‌نامه منطبق کند (بند ۱، ماده ۱۹ تفاهم‌نامه).

۱-۲. فرایند رسیدگی به اختلاف‌های یارانه‌های صادراتی در رکن حل اختلاف سازمان تجارت جهانی

فرایند رسیدگی به حل اختلاف‌ها در واقع با مشورت شروع می‌شود. در زمان رسیدگی، ممکن است خواهان و خوانده تلاش کنند اختلاف موردنظر را به صورت مسالمت‌آمیز حل کنند. در هر حال، چنانچه طرفین به صورت مسالمت‌آمیز و به روش‌های غیرحقوقی نتوانند به نتیجه دلخواه برسند، خواهان می‌تواند اختلاف را به «هیئت» (panel) رسیدگی جهت حل و فصل ارجاع دهد. رسیدگی در هیئت به صدور گزارش منجر می‌شود. گزارش مزبور قابل پژوهش و رسیدگی مجدد در «رکن استیناف» (appeal body) است.

رسیدگی رکن استیناف به تأیید، اصلاح یا نقض رأی هیئت منجر خواهد شد. چنانچه گزارش هیئت یا رکن استیناف مقررات سازمان تجارت جهانی را نقض نکرده باشد، مورد پذیرش رکن حل اختلاف‌ها قرار خواهد گرفت. در صورتی که نقض مقررات سازمان یافت شود، توصیه‌ها و احکام صادره به وسیله رکن حل اختلاف‌های سازمان به اجرا درخواهد آمد. تحمیل و اجرای توصیه‌ها و احکام صادره، آخرین مرحله اصلی فرایند حل اختلاف‌ها در سازمان تجارت جهانی را تشکیل می‌دهد (vanden bossche, 2007, P. 204).

پیش از بررسی فرایند رسیدگی حل اختلاف‌ها، دو پرسش اساسی به ذهن می‌رسد: اول، آیا سیستم حل اختلاف‌های سازمان تجارت جهانی، صلاحیت رسیدگی به اختلاف‌های کشورهای غیرعضو را دارد یا خیر؟ به عنوان مثال، چنانچه کشوری مثل

ایران که به عضویت دائم سازمان درنیامده است، از یارانه‌های صادراتی کشور عضو سازمان زیان ببیند، آیا کشور غیرعضو می‌تواند در رکن حل اختلاف علیه کشور عضو طرح دعوا کند؟ در پاسخ باید گفت مقررات سازمان در این باره ساکت است؛ ولی به نظر می‌رسد حق مراجعه و استفاده از سیستم حل اختلاف، به اعضای سازمان محدود است. در این باره رکن استیناف در پرونده امریکا، میگو (us-shrimp) مقرر کرد است که «حق مراجعه به فرایند حل اختلاف در سازمان تجارت جهانی از زمان تأسیس سازمان، محدود به اعضای سازمان بوده است. این حق مراجعه برای کشورهای غیرعضو به موجب موافقت‌نامه سازمان و موافقت‌نامه‌های تحت پوشش آن قابل استفاده نمی‌باشد» (Ibid, P. 190)؛ بنابراین با توجه به نظر رکن استیناف، فقط اعضای دائمی سازمان تجارت جهانی می‌توانند طرف‌های اختلاف قرار بگیرند.

دوم، آیا فرایند حل اختلاف‌ها برای کشورهای عضو، اجباری است یا خیر؟ به عنوان مثال، در صورتی که کشوری به اعطای یارانه‌های صادراتی اقدام کند، آیا کشور زیان‌دیده می‌تواند دعوای خود را به روشی غیر از مراجعه به رکن حل اختلاف سازمان مطرح کند؟ صلاحیت رسیدگی رکن حل و فصل اختلاف‌های سازمان، اجباری و الزامی است. در این باره بند ۱ ماده ۲۳ تفاهم‌نامه مقرر کرده است: «هنگامی که اعضای سازمان درصدد جبران نقض تعهدات یا سایر موارد از میان‌رفته یا لطمه به منافع پیش‌بینی شده در موافقت‌نامه‌های تحت پوشش یا رفع مانعی بر سر راه دستیابی به هریک از هدف‌های موافقت‌نامه‌های تحت پوشش برمی‌آیند، باید به قواعد و رویه‌های این تفاهم‌نامه متوسل شوند و از آنها تبعیت کنند». مطابق ماده مذکور، عضو شاکی متعهد است هرگونه اختلافی را که از موافقت‌نامه‌های ذیل پوشش سازمان ناشی می‌شود، در سیستم حل اختلاف سازمان مطرح کند؛ بنابراین عضویت در سازمان تجارت جهانی مستلزم پذیرش اجباری صلاحیت سیستم حل اختلاف آن سازمان برای اعضا می‌باشد. در اینجا مراحل رسیدگی در سازمان بیان می‌شود:

الف) درخواست مشورت: نخستین مرحله در فرایند رسیدگی در سازمان، درخواست مشورت است. ماده ۴ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی با عنوان راه‌های جبران، به بررسی فرایند رسیدگی درباره یارانه‌های ممنوع و ماده ۷ موافقت‌نامه به یارانه‌های

قابل تعقیب اختصاص یافته است. طبق بند ۱ ماده ۴ موافقت‌نامه مذکور، وقتی یکی از اعضای سازمان تجارت جهانی دلایل کافی برای اثبات اعطای یارانه ممنوع به وسیله عضو دیگر داشته باشد، وی می‌تواند مشورت با عضو دیگر را درخواست کند. طبق بند ۲ ماده ۴ موافقت‌نامه، درخواست مشورت باید همراه با اظهارنامه‌ای شامل مدارک مستند درباره اعطای یارانه همراه باشد. به مجرد درخواست مشورت، عضوی که گمان می‌رود یارانه اعطا کرده است، موظف است در سریع‌ترین وقت ممکن، وارد چنین مشورت‌هایی شود. هدف از مشورت‌های مزبور، روشن‌ساختن واقعیت‌های مربوط به وضعیت و دستیابی به راه حلی است که متقابلاً مورد توافق دو طرف قرار گیرد (بند ۳، ماده ۴ موافقت‌نامه).

پرسشی که مطرح می‌شود اینکه آیا مرحله مشورت، پیش‌شرط مراحل رسیدگی بعدی است؟ به عبارت دیگر، آیا طرفین اختلاف پیش از آنکه وارد مرحله مشورت شوند، می‌توانند رسیدگی هیئت را تقاضا کنند؟ هرچند مقررات روشنی در این باره وجود ندارد؛ ولی نمی‌توان گفت بدون گذراندن مرحله مشورت، بتوان وارد مراحل بعدی رسیدگی شد؛ زیرا اولاً، تفاهم‌نامه و به خصوص بند ۴ ماده ۴ موافقت‌نامه، توسل به تشکیل هیئت رسیدگی را فقط زمانی میسر می‌داند که عضو خواننده در مدت مقرر و یا توافق‌شده، به درخواست مشورت پاسخ ندهد یا از شرکت در مشورت امتناع ورزد و یا مشورت به نتیجه نرسد؛ ثانیاً، اینکه با توجه به اصل «حُسن نیت» (good faith) در حل اختلاف‌های سازمان تجارت جهانی و تأکید تفاهم‌نامه بر اصل مذکور باید پذیرفت که شرکت و حضور در مرحله مشورت، اثبات حُسن نیت طرفین اختلاف است و عدم مطرح کردن در مرحله اول، ناقض اصل مذکور است؛ بنابراین با توجه به مفاد مقررات سازمان، به نظر می‌رسد ورود به مرحله مشورت، پیش‌شرط رسیدگی در مراحل بعدی است.

نکته دیگر اینکه آیا ورود ثالث در مرحله مشورت، در سازمان پذیرفته شده است؟ به عنوان مثال، چنانچه کشوری به دلیل پرداخت یارانه‌های صادراتی به وسیله کشور دیگر علیه آن نزد سازمان شکایت کند، آیا کشور ثالثی می‌تواند به دلیل ذی‌نفع بودن، در فرایند مشورت وارد شود؟ در پاسخ باید گفت بند ۱۱ از ماده ۴ تفاهم‌نامه، ذیل شرایطی

ورود ثالث را پذیرفته است. ماده مذکور مقرر می‌دارد: «در صورتی که عضو ثالثی احساس کند نفعی در اختلاف بین دو عضو دیگر دارد، می‌تواند در مشورت شرکت کند، مشروط بر اینکه اولاً، ظرف مدت ده روز از تاریخ گردش درخواست مشورت اصلی در بین اعضا، قصد خود را به طرفین و نیز به مرجع حل اختلاف اعلام دارد؛ ثانیاً، طرفین اصلی اختلاف قبول کنند که واقعاً یک منفعت اساسی از عضو ثالث در میان می‌باشد. در صورت عدم توافق طرف‌های اصلی اختلاف مبنی بر ورود ثالث، دولت مزبور می‌تواند براساس مراحل رسیدگی به اختلاف و به عنوان موضوعی جدید درخواست مشورت کند».

طبق بند ۴ ماده ۴ موافقت‌نامه، در صورت عدم موفقیت مرحله مشورت، عضو مذکور می‌تواند اختلاف را در هیئت رسیدگی به اختلاف‌های سازمان مطرح کند که در ذیل بیان می‌شود.

ب) رسیدگی در هیئت رسیدگی: طبق بند ۴ ماده ۴ موافقت‌نامه، اگر در مدت سی روز* پس از درخواست مشورت، راه حل مزبور به نتیجه نرسد، هر عضو طرف مشورت می‌تواند موضوع را به رکن حل اختلاف «dispute settlement body (DSB)» ارجاع دهد تا نسبت به تشکیل فوری هیئت رسیدگی اقدام شود، مگر آنکه رکن حل اختلاف به طور اجماع تصمیم بگیرد که از تشکیل هیئت مزبور خودداری کند.

شایان ذکر است هیئت‌های رسیدگی حل اختلاف سازمان تجارت جهانی، جزء «ارکان دائمی» (standing bodies) تلقی نمی‌شوند و در واقع «نهادهای موردی» (ad hoc bodies) هستند که حسب مورد برای رسیدگی به اختلاف خاصی تشکیل می‌شوند؛ از این رو، در دعاوی یارانه‌های صادراتی، خواهان دعوا باید تأسیس و تشکیل هیئت رسیدگی را از رکن حل اختلاف درخواست کند.

طبق بند ۲ ماده ۶ تفاهم‌نامه، درخواست هیئت رسیدگی علاوه بر کتبی بودن باید دارای شرایط ذیل باشد: در تقاضای رسیدگی باید به مشورت‌های انجام‌شده اشاره شود. اقدامات خاص متنازع‌فیه مشخص شود و خلاصه‌ای کوتاه درباره مبنای حقوقی

* طبق پانویس شماره ۶ موافقت‌نامه، با توافق متقابل می‌توان دوره‌های زمانی مذکور در این ماده را تمدید کرد.

شکایت که مسئله مورد اختلاف را به طور آشکار مشخص می‌کند، بیان شود. با توجه به ماده مذکور، درخواست کشور خواهان در دعوی یارانه‌های صادراتی باید دقیق و روشن باشد و دربردارنده مطالب مبهم نباشد، در غیر این صورت، رکن حل اختلاف رسیدگی را شروع نخواهد کرد؛ از این رو، به نظر می‌رسد نواقص مربوطه باید به طرف درخواست‌کننده اعلام شود.

ماده ۸ تفاهم‌نامه دربردارنده ترکیب هیئت‌های رسیدگی است. طبق بندهای این ماده، اعضای هیئت‌های رسیدگی پس از تعیین از سوی دبیرخانه، به طرفین اختلاف معرفی می‌شوند که البته نباید بدون دلایل روشن و قانع‌کننده مورد اعتراض واقع شوند. اعضای هیئت که معمولاً سه نفرند، از میان افراد دولتی و یا خصوصی دولت‌های عضو انتخاب می‌شوند و باید دارای تجربه و تخصص در رشته حقوق تجارت بین‌الملل بوده، یا فعالیت در امور تجاری بین‌المللی داشته باشند. تعداد اعضای هیئت اگرچه سه نفر تعیین شده‌اند؛ ولی در صورت نیاز، طرفین اختلاف می‌توانند بر یک هیئت پنج نفری توافق کنند که باید در مدت ده روز از تشکیل هیئت، این توافق حاصل شود. عضویت اعضای هیئت رسیدگی پس از ده روز از انتصاب و فقدان هرگونه اعتراضی از سوی طرفین اختلاف، قطعی می‌شود. در صورت عدم توافق باید اعضای جدید در مدت بیست روز معرفی شوند.

طبق ماده ۱۰ تفاهم‌نامه، طرف‌های ثالث علاوه بر حق دخالت در رسیدگی هیئت مذکور، دارای حقوقی از جمله حق شرکت و ارائه اظهاریه به هیئت و دریافت اظهارات طرفین اختلاف در نخستین جلسه هیئت هستند (Wolfrum, 2006, P. 377). با توجه به اینکه اختلاف‌های مطروحه و موضوع اعطای یارانه‌های صادراتی دارای صبغه اقتصادی است، به طور معمول در این مرحله «بررسی اقتصادی» نیز صورت می‌گیرد؛ از این رو، هیئت رسیدگی به مجرد تشکیل می‌تواند از گروه دائمی کارشناسان «permanent group of experts (PGB)» درباره اینکه آیا اقدام مورد بحث (پرداخت یارانه) یک یارانه ممنوع است یا خیر، درخواست کمک کند. در صورت چنین درخواستی، گروه دائمی کارشناسان، مدارک مربوط به وجود و ماهیت اقدام مورد بحث را به فوریت بررسی کرده، به عضو اعطاکننده یارانه فرصت خواهد داد تا اثبات کند که اقدام مورد بحث یک یارانه ممنوع به شمار نمی‌آید.

گروه دائمی کارشناسان در مدتی که هیئت رسیدگی تعیین می‌کند، نتایج رسیدگی خود را گزارش می‌کند. حال این پرسش مطرح می‌شود که آیا نظر کارشناسان الزامی است یا خیر؟ نه تنها نظرات کارشناسان به صورت انفرادی، بلکه گزارش گروه کارشناسان نیز فقط جنبه مشورتی دارد و تنها نظرات ارائه شده از سوی آنها طبق ماده ۱۵ گات و همچنین نظرات ارائه شده دائمی کارشناسان براساس بند ۵ ماده ۴ موافقت‌نامه یارانه‌ها الزامی است؛ بنابراین در واقع نظرات کارشناسان جنبه مشورتی دارد، مگر در مواردی که پیش‌تر بیان شد. هیئت رسیدگی، نظرات گروه دائمی کارشناسان درباره این موضوع که آیا اقدام مورد بحث پرداخت یک یارانه ممنوع است یا خیر را بدون هیچ تغییری خواهد پذیرفت (بند ۵، ماده ۴ موافقت‌نامه). با توجه به مقرر مذکور، می‌توان بیان داشت که نظر هیئت کارشناسان مورد وثوق بوده، برای هیئت رسیدگی الزام‌آور است.

هیئت رسیدگی، گزارش نهایی خود را تسلیم طرف‌های اختلاف مزبور خواهد کرد. این گزارش در مدت ۹۰ روز پس از تشکیل و تعیین شرح وظایف هیئت مزبور، در میان همه اعضا توزیع خواهد شد. بند ۷ ماده ۴ موافقت‌نامه مقرر می‌دارد: «اگر معلوم شود که اقدام مورد بحث، پرداخت یک یارانه ممنوع است، هیئت رسیدگی توصیه خواهد کرد که عضو پرداخت‌کننده یارانه، بدون تأخیر آن را لغو کند. در این خصوص هیئت مزبور در توصیه خود مدتی را مشخص خواهد کرد که ظرف آن مدت اقدام مزبور باید لغو شود». رکن حل اختلاف در مدت ۳۰ روز پس از ارسال گزارش هیئت رسیدگی برای همه اعضا، گزارش مزبور را تصویب خواهد کرد، مگر اینکه یکی از طرف‌های اختلاف تصمیم خود را دایر بر درخواست استیناف، رسماً به اطلاع رکن اختلاف برساند یا رکن حل اختلاف به صورت اجماع، تصمیم به عدم قبول گزارش مزبور بگیرد.

ج) تجدیدنظر از گزارش هیئت در رکن استیناف: هنگامی که درباره گزارش هیئت رسیدگی تقاضای استیناف می‌شود، رکن استیناف تصمیم خود را در مدت ۳۰ روز پس از اینکه طرف اختلاف قصد خود را برای استیناف به طور رسمی اطلاع داد، اعلام خواهد داشت. هنگامی که رکن استیناف دریابد که نمی‌تواند گزارش خود را در مدت

۳۰ روز تهیه کند، دلایل این تأخیر را همراه با تعیین مدت تقریبی برای تسلیم گزارش به صورت کتبی به رکن اختلاف اطلاع خواهد داد. در هیچ حالت، جریان رسیدگی از ۶۰ روز فراتر نخواهد رفت. گزارش مربوط به استیناف، مورد تصویب رکن حل اختلاف قرار خواهد گرفت و طرف‌های اختلاف آن را بی‌قید و شرط خواهند پذیرفت، مگر اینکه رکن اختلاف ظرف ۲۰ روز پس از ارسال آن برای اعضا، در صورت اجماع، تصمیم به عدم تصویب گزارش مربوط به استیناف بگیرد. رکن استیناف وارد ماهیت دعوا نمی‌شود، بلکه فقط مطابقت رأی صادره با مقررات موافقت‌نامه را مورد بررسی قرار می‌دهد. طبق بند ۱۰ ماده ۴ موافقت‌نامه، در صورتی که توصیه رکن اختلاف در مدت مقرر به وسیله هیئت رسیدگی که از تاریخ تصویب گزارش هیئت مزبور یا گزارش رکن استینافی آغاز می‌شود، پیگیری نشود، رکن حل اختلاف به عضو شاکی اجازه خواهد داد اقدامات متقابل مناسب* را به عمل آورد، مگر اینکه رکن حل اختلاف به طور اجماع به رد درخواست تصمیم بگیرد.

۳-۱. مقررات ویژه سازمان تجارت جهانی برای حل اختلاف کشورهای در حال توسعه

تفاهم‌نامه حل اختلاف، دربردارنده مقررات ویژه‌ای برای کشورهای در حال توسعه است. این مقررات ویژه عبارت‌اند از: بند ۲ ماده ۳ تفاهم‌نامه، بند ۱۰ ماده ۴ در خصوص مشورت، ماده ۲۴ تفاهم‌نامه و بند ۱۰ ماده ۸ تفاهم‌نامه. بند اخیر مقرر می‌دارد: «هنگامی که اختلافی میان یک کشور در حال توسعه عضو و یک کشور توسعه‌یافته عضو وجود دارد، در صورت درخواست کشور در حال توسعه، هیئت رسیدگی حداقل متشکل از یک نفر از کشور در حال توسعه خواهد بود». اهمیت سیستم حل اختلاف سازمان تجارت جهانی برای کشورهای در حال توسعه، به طور خاص از سه جنبه حائز اهمیت است: اول، ضامن حقوق کشورهای در حال

* درباره واژه «اقدامات متقابل مناسب»، پانویس شماره ۹ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، بیان داشته است که منظور از این واژه آن نیست که اقدامات متقابلی اجازه داده شوند تا با توجه به این واقعیت که یارانه‌های مورد بحث در چهارچوب این مقررات ممنوع شده‌اند، فاقد تناسب باشند.

توسعه است؛ دوم، از سلطه اقتصادی بر علیه آنها جلوگیری می‌کند؛ سوم، از تزلزل و تضعیف منافع کشورهای در حال توسعه جلوگیری می‌کند (Qureshi, 2003, P. 175).

۴-۱. ضمانت اجرای نقض تعهدهای سازمان تجارت جهانی و چگونگی جبران آن

در مقررات سازمان تجارت جهانی، چهارگونه ضمانت اجرا و جبران خسارت معین شده است. این ضمانت‌اجراها عبارت‌اند از: «توصیه‌ها» (recommendations)، «پیشنهادات» (suggestions)، «جبران» (compensation) و «تعلیق امتیازات یا تعهدات» (suspension of concessions or obligations) که بررسی خواهد شد.

الف) توصیه‌ها: راه اول برای نقض تعهدات سازمان تجارت جهانی توصیه است که در ماده ۱۹ تفاهم‌نامه مورد اشاره قرار گرفته است. این ماده مقرر می‌دارد: «هنگامی که یک هیئت یا رکن استیناف به این نتیجه برسد که اقدامی مغایر با یکی از موافقت‌نامه تحت پوشش می‌باشد، توصیه خواهد کرد عضو ذی‌ربط* اقدام مزبور را با موافقت‌نامه مربوط منطبق گرداند» (Spadano, 2008, P. 516). شایان ذکر است، طبق بند ۲ ماده ۱۹ تفاهم‌نامه، هیئت رسیدگی و رکن استیناف نمی‌توانند در توصیه‌های خود به حقوق و تعهدات مقرر در موافقت‌نامه‌های ذیل پوشش، بیفزایند یا آنها را کاهش دهند.

ب) پیشنهاد: علاوه بر توصیه‌ها، هیئت رسیدگی و رکن استیناف طبق ماده ۱۹ تفاهم‌نامه می‌توانند راه‌هایی را پیشنهاد کنند که عضو مزبور با استفاده از آن راه‌ها بتواند توصیه‌های مزبور را اجرا کند.

ج) جبران خسارت: برای عدم اجرای توصیه‌ها و احکام رکن حل اختلاف، دو ضمانت اجرای اساسی در ماده ۲۲ تفاهم‌نامه پیش‌بینی شده است. طبق این ماده، در صورتی که توصیه‌ها و احکام صادره ظرف فرصت معقولی به اجرا درنیاید، جبران و تعلیق امتیازات یا سایر تعهدات، از جمله اقدامات موقتی‌اند که طرف زیان‌دیده می‌تواند به آن تمسک کند. ماده ۲۲ تفاهم‌نامه پیش‌بینی کرده است که اگر عضوی ظرف «مدت زمان متعارف (معقول)» که براساس ماده ۲۱ مشخص شده است، در اجرای توصیه‌ها و

* منظور طرفی است که توصیه‌های هیئت رسیدگی یا رکن استیناف خطاب به آن است.

احکام قصور ورزد، می‌تواند با دولت شاکی درباره جبران خسارت مورد توافق، مذاکره کند. در تفاهم‌نامه، جبران خسارت تعریف نشده است؛ ولی می‌توان آن را شامل اعطای امتیازی تلقی کرد که به وسیله دولت خوانده نسبت به محصولات یا خدمات مورد علاقه دولت شاکی برقرار می‌شود. مشکل این روش این است که هر امتیازی به یک عضو داده می‌شود، براساس «اصل دولت کامل‌الوداد»^{*} به کشورهای دیگر تسری می‌یابد (Lowenfeld, 2008, P. 169).

د) **تعلیق امتیازات یا تعهدات (اقدام متقابل):** اگر توافقی درباره جبران خسارت ظرف بیست روز از انقضای «مدت زمان متعارف» به دست نیاید، طرف غالب (محکوم‌له) می‌تواند از رکن حل و فصل اختلاف اجازه بگیرد تا اجرای امتیازها یا تعهدات ناشی از موافقت‌نامه‌های ذیل پوشش را نسبت به عضو ذی‌ربط به حالت تعلیق درآورد و برخلاف اصل کامل‌الوداد در مورد آن کشور عمل کند. تفاهم‌نامه حل و فصل اختلاف‌ها روشن می‌سازد که عمل تلافی‌جویانه مطلوب نیست (بند ۱، ماده ۲۲ تفاهم‌نامه). «اقدام متقابل» (retaliation) که به صورت تعلیق امتیازات یا تعهدات صورت می‌گیرد، به سه گونه در ماده ۲۳ تفاهم‌نامه بیان شده است که در ذیل بررسی می‌شود:

۱. **اقدام متقابل هم‌عرض (parallel retaliation):** اصل کلی آن است که طرف شاکی نخست باید تعلیق امتیازات یا دیگر تعهدات را در همان بخش اعمال کند که هیئت رسیدگی یا رکن استیناف، نقض یا ضرر را تشخیص داده است؛ به عنوان مثال، چنانچه موضوع اختلاف نقض مقررات ورود کالا بوده است، اقدام متقابل نیز باید درباره کالا به عمل آید و این مسئله نباید شامل خدمات شود.

۲. **اقدام متقابل مشابه (cross-sector retaliation):** اگر طرف مزبور تشخیص دهد که تعلیق امتیازات یا دیگر تعهدات درباره همان بخش عملی یا مؤثر نیست، می‌تواند تعلیق امتیازات یا دیگر تعهدات را در بخش‌های دیگر همان موافقت‌نامه که مشابه اقدامات کشور اعطاکننده یارانه است، اعمال کند.

* اصل کامل‌الوداد «most favoured-nation treatment (MFN)» قاعده‌ای است که در صورت قبول آن، یک کشور موافقت می‌کند که درباره محصول خاص با هریک از شرکای تجاری خود، بهترین رفتاری را که نسبت به یکی از آنها دارد، داشته باشد.

۳. اقدام متقابل متفاوت (cross-agreement retaliation): چنانچه دو اقدام مذکور امکان‌پذیر نباشد، اقدام تلافی‌جویانه ممکن است درباره موضوعی متفاوت انجام گیرد؛ مثلاً در مقابله با ورود کالاهای موضوع یارانه، اقدامات متقابل در جلوگیری از ورود خدمات انجام گیرد.*

طبق بند ۸ ماده ۲۲ تفاهم‌نامه، به مجرد آنکه اقدام مغایر به وسیله دولت خواننده از میان برود، تعلیق تعهدات و امتیازات نیز باید از میان برداشته شود، اعم از اینکه شاکی اقدام تلافی‌جویانه در پیش گرفته یا نگرفته باشد. در این صورت، نظارت رکن حل و فصل اختلاف ادامه می‌یابد تا مشخص شود توصیه‌های هیئت یا رکن استیناف، جامه عمل پوشیده است یا خیر (بند ۸، ماده ۲۲). پرسشی که مطرح می‌شود اینکه پس از تصویب گزارش در رکن استیناف و صدور توصیه‌ها و احکام از سوی رکن حل اختلاف، آیا تعهدی بر احکام صادره مترتب می‌شود یا خیر؟ در پاسخ بیان شده است که گزارش مصوب رکن حل و فصل اختلاف، یک تعهد حقوق بین‌المللی بر عضو مورد نظر ایجاد می‌کند تا رویه خود را تغییر داده، آن را با قواعد موافقت‌نامه و ضمایم آن سازگار کند. در این نگاه، رویکرد «جبران خسارت» (یا عمل تلافی‌جویانه) فقط تکیه‌گاهی هنگام عدم تبعیت است (Jackson, 1997, P. 60).

۵-۱. سیستم نظارت بر احکام و توصیه‌های رکن حل اختلاف سازمان تجارت جهانی

طبق بند ۶ ماده ۲۱ تفاهم‌نامه، رکن حل اختلاف بر اجرای احکام و توصیه‌های مصوب، نظارت می‌کند. بند ۱ ماده ۲۱ تفاهم‌نامه درباره اهمیت نظارت بر آرای رکن حل اختلاف مقرر داشته است: «به منظور تضمین حل مؤثر اختلاف‌های به نفع تمام اعضا، رعایت فوری توصیه‌ها یا احکام رکن حل اختلاف جنبه اساسی دارد». در این باره وقتی نظارت در دستور کار رکن حل اختلاف قرار گرفت، کشور مربوط باید به

* نمونه‌ای از تلافی با تعلیق تعهد ناشی از موافقت‌نامه دیگر در قضیه موز اتفاق افتاد؛ یعنی هنگامی که اکوادور خواستار تجویز عمل تلافی‌جویانه علیه محدودیت جامعه اروپا بر صادرات موز این کشور شد و این اجازه را دریافت کرد که تعهدات خود را طبق موافقت‌نامه تریپس معلق سازد.

طور مرتب درباره میزان پیشرفت اجرای توصیه‌ها و احکام، به رکن حل اختلاف گزارش دهد و این نظارت تا هنگام رسیدن نتیجه مورد نظر ادامه می‌یابد. در جلسه‌ای که ظرف سی روز پس از تاریخ تصویب گزارش هیئت رسیدگی یا رکن استیناف تشکیل می‌شود، عضو ذی‌ربط قصد خود درباره اجرای توصیه‌ها و احکام رکن حل اختلاف، به اطلاع رکن حل اختلاف خواهد رساند. اگر رعایت فوری توصیه‌ها و احکام مزبور عملی نباشد، عضو ذی‌ربط فرصت معقولی را برای انجام چنین کاری در اختیار خواهد داشت.

۲. فرایند رسیدگی به اختلاف‌ها در مراجع داخلی کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی

در پرونده مربوط به پرداخت یارانه صادراتی، رسیدگی در مراجع داخلی از مرحله تقدیم درخواست و انجام تحقیقات آغاز شده، به مرحله صدور رأی ختم می‌شود.

۲-۱. تقدیم درخواست

مطابق بند ۲ ماده ۱۱ موافقت‌نامه، خواهان دعوا باید اطلاعات و مدارکی را برای رسیدگی به دبیرخانه مرجع رسیدگی تقدیم کند. این ماده مقرر کرده است:

... درخواست شامل چنان اطلاعاتی خواهد بود که به طور منطقی (اساسی) در موارد زیر در اختیار خواهان قرار دارد: ۱. هویت خواهان و تشریح میزان و ارزش تولید داخلی محصول مشابه توسط وی. در مواردی که درخواست کتبی از جانب صنعت داخلی به عمل آمده باشد، در درخواست باید صنعتی که از جانب آن درخواست به عمل آمده است و فهرستی شامل تولیدکنندگان شناخته‌شده داخلی محصول مشابه (یا اتحادیه تولیدکنندگان داخلی محصول مشابه)، مشخص شود و حتی‌الامکان میزان و ارزش تولید داخلی محصول مشابه مذکور توسط چنین تولیدکنندگانی تشریح شود؛ ۲. مشخصات کامل محصولی که ادعا می‌شود برای آن یارانه پرداخت شده است، اسامی کشور یا کشورهای مبدأ یا صادرکننده مورد بحث، هویت هریک از صادرکنندگان یا تولیدکنندگان خارجی شناخته شده و فهرستی متشکل از اشخاص شناخته و واردکننده محصول مورد بحث؛ ۳. مدارکی در خصوص وجود، میزان و

ماهیت یارانه مورد بحث؛ ۴. مدارکی که نشان می‌دهد خسارت ادعا شده به صنعت داخلی، ناشی از واردات مشمول یارانه و بر اثر یارانه می‌باشد. این مدارک، اطلاعاتی در مورد سبب فزاینده حجم وارداتی که ادعا می‌شود برای آن یارانه پرداخت شده است، اثر این واردات بر قیمت‌های محصول مشابه در بازار داخلی و اثر بعدی واردات بر صنعت داخلی، آن‌گونه که عوامل و شاخص‌های مربوط به وضعیت صنعت داخلی مانند موارد فهرست‌شده در بندهای ۲ و ۴ ماده ۱۵ نشان می‌دهند را شامل می‌شود.

بند ۳ ماده ۱۱ موافقت‌نامه نیز مقرر کرده است:

مقامات مزبور دقت و کفایت مدارک ارائه‌شده در درخواست برای احراز اینکه آیا مدارک مزبور برای توجیه آغاز تحقیق کافی می‌باشد یا نه را بررسی خواهند نمود.

۲-۲. کشورهای ذی‌نفع در دعوا

در واقع برای رسیدگی به هر دعوا از جمله دعاوی مربوط به یارانه‌های صادراتی، دعوی مربوطه باید از سوی کشور ذی‌نفع مطرح شود، در غیر این صورت به درخواست مذکور رسیدگی نخواهد شد. بند ۹ ماده ۱۲ موافقت‌نامه، افراد ذی‌نفع در پرونده یارانه‌های صادراتی را به شرح ذیل بیان کرده است: ۱. یک تولیدکننده خارجی یا واردکننده یک محصول موضوع تحقیق یا یک اتحادیه تجاری یا بازرگانی است که اکثریت اعضای آن، تولیدکنندگان، صادرکنندگان یا واردکنندگان چنین محصولی‌اند؛ ۲. یک تولیدکننده محصول مشابه در کشور واردکننده عضو یا یک اتحادیه تجاری و بازرگانی که اکثریت اعضای آن، محصول مشابه (محصول مشمول یارانه) را در قلمرو کشور واردکننده کالا تولید می‌کنند. در ادامه آمده است که این فهرست، مانع اعضا نخواهد شد که به طرف‌های داخلی یا خارجی غیر از اشخاص مذکور اجازه دهند که به عنوان طرف‌های ذی‌نفع در نظر گرفته شوند.

۲-۳. مرجع صالح به رسیدگی

دعای ناشی از یارانه‌های صادراتی از دعاوی مشکل و پیچیده است. در مقررات مربوط به یارانه‌ها، مرجعی اختصاصی برای این‌گونه دعاوی اختصاص یافته است و در این باره ماده ۲۴ موافقت‌نامه مرجعی را به نام «کمیته یارانه‌ها و اقدامات جبرانی»

پیش‌بینی کرده است. بند ۱ ماده مذکور مقرر کرده است: «بدین وسیله کمیته یارانه‌ها و اقدامات جبرانی مرکب از نمایندگان هریک از دولت‌های عضو، تشکیل خواهد شد. این کمیته رئیس خود را انتخاب کرده، حداقل دو بار در سال و یا به طریقی دیگر که در مقررات مربوط در موافقت‌نامه حاضر در نظر گرفته شده و به درخواست هریک از اعضا تشکیل خواهد شد...». وظیفه کمیته مزبور آن است که به اعضا فرصت مشورت را درباره هر موضوع مربوط به اجرای این موافقت‌نامه یا پیشبرد اهداف آن خواهد داد. در واقع کشورها در صورت تقاضای مشورت برای حل اختلاف درباره یارانه و یا در صورت اعتراض کشور واردکننده به عدول کشور اعطاکننده یارانه، از مفاد موافقت‌نامه یارانه‌ها و یا اعتراض کشور خواننده دعوا مبنی بر عدم اجرای درست مقررات موافقت‌نامه به وسیله مراجع داخلی کشور رسیدگی کننده مانند وضع عوارض جبرانی به میزان و برای مدتی بیش از مدت مجاز، می‌توانند از کمیته یارانه‌ها و اقدامات جبرانی سازمان تجارت جهانی بخواهند قضیه را حل و فصل کنند. دبیرخانه سازمان تجارت جهانی به عنوانه دبیرخانه کمیته عمل خواهد کرد.

۲-۴. آیین انجام تحقیقات

تحقیق در صورتی طبق بند ۱ آغاز خواهد شد که مقامات بر پایه بررسی میزان حمایت از (مخالفت با) درخواست به عمل آمده به وسیله تولیدکنندگان داخلی محصول مشابه، احراز کنند که درخواست مزبور توسط یا از جانب صنعت داخلی صورت گرفته است. درخواست در صورتی توسط یا از جانب صنعت داخلی خواهد بود که مورد حمایت آن دسته از تولیدکنندگان داخلی قرار گیرد که مجموع آنها بیش از پنجاه درصد کل تولید محصول مشابه تولیدی در آن بخش از صنعت داخلی که حمایت یا مخالفت خود را با درخواست ابراز داشته است، تشکیل می‌دهد. در هر حال، اگر تولیدکنندگانی که آشکارا از درخواست به عمل آمده حمایت می‌کنند، کمتر از ۲۵ درصد کل تولید محصول مشابه تولیدی در صنعت داخلی را در اختیار داشته باشند، هیچ‌گونه تحقیقی آغاز نخواهد شد (بند ۴، ماده ۱۱ موافقت‌نامه). طبق بند ۵ ماده مذکور، اگر درباره آغاز تحقیق تصمیمی گرفته نشده باشد، مقامات از

علنی کردن درخواست آغاز تحقیق، خودداری خواهند ورزید. اگر در شرایط خاص، مقامات رسیدگی کننده تصمیم بگیرند که بدون دریافت درخواست کتبی یک صنعت داخلی یا از جانب آن برای آغاز تحقیق، چنین تحقیقی را آغاز کنند، در صورتی دست به اقدام خواهند زد که مدارک کافی درباره وجود یارانه، خسارت و رابطه علی میان اعطای یارانه و ایراد خسارت برای توجیه آغاز تحقیق در اختیار داشته باشند (بند ۶، ماده ۱۱ موافقت نامه). بند ۷ ماده ۱۱ موافقت نامه بیان کرده است: «مدارک مربوط به یارانه و لطمه، همزمان در تصمیم مربوط به آغاز یا عدم آغاز تحقیق و پس از آن در جریان تحقیق، مورد بررسی قرار خواهند گرفت». مرجع رسیدگی در خلال تحقیقات، مکلف است مدارک طرفین را مورد بررسی قرار داده، در صورت دسترسی نداشتن به مدارک و احساس نیاز به آنها، در جریان رسیدگی به طرفین اخطار دهد که مدارک مورد نیاز را در اختیار مرجع قرار دهند.

هرگونه اطلاعاتی که ماهیتاً محرمانه باشد (برای مثال، افشای آن مزیت رقابتی مهمی برای رقیب محسوب شود یا اثر سوء قابل توجهی بر شخص عرضه کننده اطلاعات داشته باشد) یا به وسیله طرف های یک تحقیق به صورت محرمانه ارائه شده باشد، به مجرد ارائه دلایل معتبر، مقامات رسیدگی کننده آنها را محرمانه تلقی خواهند کرد. چنین اطلاعاتی بدون اجازه مخصوص طرف ارائه کننده، افشا نخواهد شد (بند ۴، ماده ۱۲ موافقت نامه). مقامات رسیدگی کننده در جریان تحقیق باید درباره دقت اطلاعات عرضه شده به وسیله اعضای ذی نفع که یافته هایشان بر آن مبتنی است، قانع شوند: «در مواردی که یک عضو یا طرف ذی نفع مانع دسترسی به اطلاعات لازم ظرف مدتی معقول شود یا به گونه ای دیگر این اطلاعات را ظرف این مدت ارائه نکند یا به نحو چشمگیری مانع تحقیق شود، می توان بر مبنای واقعیات موجود، تصمیمات مقدماتی و نهایی را نفیاً یا اثباتاً اتخاذ کرد. تحقیقات جز در اوضاع و احوال خاص، ظرف یک سال و حداکثر طی ۱۸ ماه پس از آغاز به اتمام خواهد رسید».

۲-۵. اقدامات در زمان رسیدگی

در زمان رسیدگی به دعاوی مربوط به یارانه های صادراتی، ممکن است گرفتن تصمیمات و اقداماتی ضروری باشد. در این صورت، مرجع رسیدگی کننده با توجه به موافقت نامه

یارانه‌ها و اقدامات جبرانی می‌تواند «اقدامات موقتی» (provisional measures) و یا «قبول تعهدات» (undertaking) را انجام دهد.

الف) اقدامات موقتی (تأمینی): با توجه به اینکه فرایند دادرسی در دعاوی یارانه‌های صادراتی، طولانی و پیچیده می‌باشد، همواره ممکن است خسارت‌های هنگفت و غیرقابل جبرانی به صنعت داخلی کشور خواهان وارد آید؛ از این رو، ماده ۱۷ موافقت‌نامه، مقررات ویژه‌ای را در این باره پیش‌بینی کرده است. بند ۱ ماده ۱۷ موافقت‌نامه مقرر داشته است:

اقدامات موقتی را فقط در صورتی می‌توان اعمال کرد که:

الف) تحقیق، آغاز و اطلاعیه‌ای عمومی بدین منظور منتشر شده باشد و به اعضا و طرف‌های ذی‌نفع فرصت کافی برای تسلیم اطلاعات و اظهارنظر داده شده باشد؛

۴۹

ب) تشخیص مقدماتی مثبتی داده شده باشد که یارانه وجود دارد و واردات مشمول یارانه، لطمه‌ای به یک صنعت داخلی وارد آورده است؛

ج) مقامات ذی‌ربط تشخیص دهند که برای جلوگیری از ایراد لطمه در جریان تحقیق، چنین اقداماتی لازم می‌باشد.

اقدامات موقتی می‌تواند در قالب وضع عوارض جبرانی موقتی باشد که با سپرده نقدی یا ضمانت‌هایی معادل مبلغ یارانه که به طور موقت محاسبه شده است، تضمین می‌شود (بند ۲، ماده ۱۷ موافقت‌نامه).

این اقدامات باید به کشور عضو یا اعضا و طرفین ذی‌نفع از راه اطلاعیه عمومی اطلاع داده شود و در این اطلاعیه، توضیحات کافی درباره تشخیص مقدماتی (ابتدایی) اعطای یارانه و ایراد خسارت ذکر خواهد شد و در آن به امور موضوعی و حکمی اشاره می‌شود که به قبول یا رد استدلال منجر شده‌اند. طبق بندهای ۳ و ۴ ماده ۱۷ موافقت‌نامه، اقدامات موقتی زودتر از ۶۰ روز پس از آغاز تحقیق، اعمال نخواهد شد و مدت اجرای آن از چهار ماه تجاوز نخواهد کرد.

ب) **قبول انجام تعهدات:** با توجه به ماده ۱۸ موافقت‌نامه یارانه‌ها، کشوری که خواننده دعوی یارانه قرار گرفته است، می‌تواند در اثنای تحقیقات، تعهد کند که با انجام اقداماتی مانند حذف یا تحدید اعطای یارانه، کشور زیان‌دیده را از وضع عوارض جبرانی منصرف کند. همچنین کشور واردکننده نیز می‌تواند پیشنهاد کند که کشور

صادرکننده با پذیرش تعهد، از صدور کالای برخوردار از یارانه، خودداری کند. بند ۱ ماده ۱۸ بیان داشته است:

به مجرد دریافت تعهد داوطلبانه رضایت‌بخش و یا پذیرش تعهد از سوی صادرکننده، جریان رسیدگی ممکن است بدون اعمال اقدامات موقتی یا وضع عوارض جبرانی به حالت تعلیق درآید یا متوقف شود.

به نظر می‌رسد موافقت‌نامه از آن جهت این مکانیسم را در این ماده مقرر داشته است که کشورها در حد امکان از وضع عوارض جبرانی خودداری کرده، از آن استفاده نکنند. تعهدات مذکور شامل موارد ذیل است: ۱. دولت کشور صادرکننده عضو، با حذف یا تحدید یارانه یا به‌کارگیری دیگر اقدامات درباره آثار آن موافقت کند؛ ۲. کشور صادرکننده موافقت کند که در قیمت‌هایش به گونه‌ای تجدیدنظر کند که مقامات تحقیق‌کننده قانع شوند اثر زیانبار رفع شده است. افزایش قیمت در چهارچوب این تعهدات نباید بیش از حد لازم برای حذف مبلغ یارانه باشد. مطلوب است که افزایش قیمت، کمتر از مبلغ یارانه باشد، به شرط آنکه این افزایش برای رفع لطمه به صنعت داخلی کافی باشد. بند ۲ ماده ۱۸ موافقت‌نامه مقرر کرده است:

تعهدات در صورتی درخواست یا پذیرفته خواهند شد که مقامات کشور واردکننده، تشخیص مثبتی در مورد پرداخت یارانه و لطمه وارده بر اثر چنین یارانه‌ای داده و در مورد دریافت تعهد از صادرکنندگان، موافقت کشور صادرکننده عضو را کسب کرده باشند.

اگر مقامات کشور واردکننده عضو بپذیرند که قبول تعهدات پیشنهادی عملی نیست؛ به عنوان مثال، اگر تعداد صادرکنندگان بالفعل یا بالقوه بیش از اندازه زیاد باشد یا دلایل دیگری مانند سیاست عمومی وجود داشته باشد، الزامی به پذیرش تعهد وجود ندارد. در این حالت و در صورتی که عملی باشد، مقامات دلایلی را که آنها را به عدم پذیرش تعهد نامناسب واداشته است، به صادرکننده ارائه و تا جایی که امکان‌پذیر باشد، به وی فرصت اظهار در این باره را خواهند داد (بند ۳، ماده ۱۸ موافقت‌نامه).

از ظاهر این بند چنین برمی‌آید که در صورت عملی بودن قبول تعهد، کشور زیان‌دیده مکلف به پذیرش تعهد است؛ زیرا وضع عوارض جبرانی، استثنایی بر اصل تجارت آزاد است و موافقت‌نامه تلاش می‌کند تا حد امکان، تجارت آزاد محدود نشود و

محدودیت‌های مقرر شده نیز فقط در موارد خاص اعمال شود. همچنین، دادن اختیار کامل به کشور زیان‌دیده برای پذیرش یا عدم پذیرش تعهد مناسب، می‌تواند به سوء استفاده احتمالی آن کشور منجر شود، ضمن آنکه دلیل معقولی نیز برای عدم پذیرش تعهد حتی در صورت مناسب بودن آن وجود ندارد؛ زیرا زیان وارده بر کشور زیان‌دیده، با تعهد مناسب کشور صادرکننده رفع می‌شود. برای تضمین اجرای تعهد، مقامات می‌توانند از هر دولت یا صادرکننده‌ای که تعهد پیشنهادی آن پذیرفته شده است، بخواهند که هر چند ماه یکبار، اطلاعاتی را درباره اجرای چنین تعهدی ارائه کنند و اجازه بررسی داده‌های مربوط را بدهند. در صورت نقض تعهد، مقامات کشور واردکننده عضو می‌توانند با استفاده از بهترین اطلاعات موجود، اقدامات سریعی را در چهارچوب موافقت‌نامه و منطبق با مقررات آن، مانند اعمال فوری اقدامات موقتی به کار گیرند و یا رسیدگی منتهی به وضع عوارض نهایی را ادامه دهند (بند ۶، ماده ۱۸ موافقت‌نامه).

۲-۶. اقدامات پس از صدور رأی

تحمیل عوارض جبرانی و تجدیدنظر نسبت به آرای صادره، از جمله اقدامات پس از رسیدگی به دعاوی یارانه‌های صادراتی است.

الف) وضع عوارض جبرانی: یارانه‌های صادراتی ممنوع و قابل تعقیب باعث بروز خسارت به صنعت داخلی کشور واردکننده می‌شوند که می‌توان آنها را به وسیله اعمال و اجرای عوارض جبرانی (countervailing measures) تعدیل و جبران کرد. اگر کشور عضو زیان‌دیده درباره وجود یارانه و مبلغ آن تشخیص قطعی بدهد و به واسطه اثرات این یارانه، لطماتی از ناحیه واردات مشمول یارانه وارد آید، موافقت‌نامه می‌تواند به وضع عوارض جبرانی اقدام کند، مگر اینکه یارانه(ها) پس گرفته شود (بند ۱، ماده ۱۹ موافقت‌نامه).

اقدامات و عوارض جبرانی در بند ۳ ماده ۶ گات ۱۹۹۴، بدین صورت تعریف شده است: «واژه عوارض جبرانی به معنای عوارض ویژه‌ای خواهد بود که به منظور جلوگیری از هرگونه جایزه یا یارانه‌ای که به طور مستقیم یا غیرمستقیم به ساخت، تولید یا صدور هر کالایی اعطا می‌شود، وضع می‌شود». پانویس شماره ۳۶ موافقت‌نامه مقرر داشته است: «بدیهی است اصطلاح عوارض جبرانی به معنای

عوارض خاصی است که به منظور جبران هرگونه یارانه‌ای که به طور مستقیم برای ساخت، تولید یا صدور محصولی به نحو مقرر در بند ۳ ماده ۶ گات ۱۹۹۴ اعطا شود، تعلق می‌گیرد. این عوارض مازاد بر حقوق و عوارض وارداتی معمولی است. نرخ این عوارض معمولاً برابر است با مالیات غیرمستقیمی که بر اقلام مشابه ساخت کشور واردکننده وضع شده است.» ماده ۱۰ موافقت‌نامه که ذیل این قسمت می‌باشد، با عنوان اجرای ماده ۶ گات ۱۹۹۴ مقرر می‌دارد: «اعضا همه اقدامات لازم را به عمل خواهند آورد تا اطمینان حاصل شود که اعمال عوارض جبرانی در مورد هر محصولی از قلمروی یک عضو که وارد قلمرو عضوی دیگر می‌شود، مطابق مقررات ماده ۶ گات ۱۹۹۴ و شرایط موافقت‌نامه حاضر می‌باشد. عوارض جبرانی تنها ممکن است متعاقب تحقیقاتی که به موجب مقررات این موافقت‌نامه و موافقت‌نامه کشاورزی آغاز و انجام می‌شود، وضع شود.»

ب) شرایط تحمیل عوارض جبرانی: با توجه به ماده ۶ گات ۱۹۹۴ و ماده ۱۰ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، اعضای سازمان تجارت جهانی هنگامی می‌توانند اقدامات جبرانی را تحمیل کنند که شرایط ذیل حاصل شده باشد:

۱. واردات مشمول یارانه وجود داشته باشد؛ بدین معنا که واردات محصول برخوردار از یارانه از تولیدکنندگانی باشد که از یارانه‌های خاص در معنای مواد ۱، ۲ و ۴ موافقت‌نامه منتفع شده‌اند؛
۲. زیان و آسیب به صنعت داخلی در مورد محصول مشابه در معنای مواد ۱۵ و ۱۶ موافقت‌نامه صورت گرفته باشد؛
۳. رابطه سببیت میان واردات مشمول یارانه و زیان وارده به صنایع داخلی وجود داشته باشد.

ج) فرایند تحقیقات برای اعمال عوارض جبرانی: موافقت‌نامه شرایطی را درباره فرایند تحقیقات در خصوص عوارض جبرانی در مواد ۱۱ تا ۱۳ موافقت‌نامه بیان داشته است. هدف اساسی و مهم از شرایط مذکور برای اطمینان از این است که:

- الف) تحقیقات با یک رفتار و شیوه شفاف صورت گیرد؛
- ب) همه طرف‌های ذی‌نفع فرصت دفاع از منافعشان را داشته باشند؛
- ج) مراجع تحقیق‌کننده پایه و اساس تصمیماتشان را به اندازه کافی روشن و مشخص

سازند (Vanden Bossche, 2007, P. 576).

تحقیق درباره عوارض جبرانی به طور معمول با فرمی به نام «درخواست‌نامه» شروع می‌شود؛ بدین معنا که درخواستی کتبی مبنی بر اینکه یارانه‌های زیان‌آوری روی داده است، ارائه می‌گردد. این درخواست بدین دلیل ارائه شده است که یک صنعت داخلی به دلیل واردات مشمول یارانه، آسیب دیده است.

د) اعمال و اجرای عوارض جبرانی: با توجه به میزان عوارض جبرانی تحمیل شده بر واردات مشمول یارانه، بند ۴ ماده ۱۹ موافقت‌نامه بیان داشته است: «به محصول وارداتی هیچ‌گونه عوارض جبرانی مازاد بر مبلغ یارانه‌ای که وجود آن تشخیص داده شده، تعلق نخواهد گرفت. این عوارض بر حسب یارانه پرداختی برای هر واحد محصول صادراتی و مشمول یارانه محاسبه می‌شود؛ بنابراین عوارض جبرانی نباید از میزان یارانه پرداختی فراتر رود: «با وجود این، اگر میزان زیان وارده کمتر از میزان یارانه باشد، عوارض جبرانی ترجیحاً باید محدود به میزان خسارت وارده شود» (Ibid, P. 580). باید خاطر نشان ساخت عوارض جبرانی نباید به صورت تبعیض‌آمیز، وضع و تحمیل شود. در این باره، بند ۳ ماده ۱۹ موافقت‌نامه اشعار کرده است: «هنگامی که عوارض جبرانی در مورد محصولی وضع می‌شود، این عوارض جبرانی در هر مورد به مبلغی مناسب و به گونه‌ای غیر تبعیضی بوده و به واردات این محصول از تمام منابعی که تشخیص داده شود، برای آن یارانه پرداخته و سبب ایراد لطمه شده‌اند، تعلق خواهد گرفت، مگر در مورد واردات از منابعی که از یارانه‌های مورد بحث چشم پوشی کرده یا تعهداتشان به موجب موافقت‌نامه حاضر مورد قبول قرار گرفته باشند. هر صادرکننده‌ای که صادراتش مشمول عوارض جبرانی قطعی بوده؛ ولی از او در مورد دلایل [مربوط]، غیر از دلایل رد همکاری، به طور واقعی تحقیق به عمل نیامده باشد، حق استفاده از یک تجدیدنظر سریع را خواهد داشت تا بدین وسیله مقامات تحقیق‌کننده میزان عوارض جبرانی جداگانه‌ای را فوراً در مورد آن صادرکننده برقرار سازند».

بند ۱ ماده ۲۱ موافقت‌نامه درباره مدت اقدامات و عوارض جبرانی، بیان داشته است: «عوارض جبرانی فقط تا آن زمان و تا آن حد به اجرا گذاشته خواهد شد که مقابله با یارانه ایجادکننده لطمه، ضرورت داشته باشد».

۷-۲. تجدیدنظر نسبت به آرای صادره

بخشی از ماده ۲۱ موافقت‌نامه، در بیان تجدیدنظر نسبت به تصمیمات گرفته‌شده، درباره عوارض جبرانی است. بند ۲ ماده مذکور بیان کرده است: «مقامات در صورت داشتن اختیار، لزوم ادامه اعمال این عوارض را به ابتکار خود مورد تجدیدنظر قرار خواهند داد یا اگر هر طرف ذی‌نفع چنین درخواستی به عمل آورد و اطلاعات مثبتی را دال بر لزوم این تجدیدنظر ارائه کنند، چنین کاری صورت خواهد گرفت، مشروط بر اینکه مدت معقولی از اعمال عوارض جبرانی قطعی سپری شده باشد. طرف‌های ذی‌نفع از این حق برخوردار خواهند بود که از مقامات درخواست کنند که بررسی کنند آیا ادامه اعمال عوارض جبرانی برای مقابله با یارانه، لازم است یا نه و همین‌طور آیا در صورت لغو یا تغییر عوارض مزبور، احتمال ادامه یا تکرار لطمه و یا هر دو وجود دارد یا نه؟ اگر در نتیجه تجدیدنظر مقرر در این بند، مقامات تشخیص دهند که عوارض جبرانی دیگر مجاز نیست، عوارض مزبور به طور فوری لغو خواهد شد».

به نظر می‌رسد بیان مدت معقول در موافقت‌نامه برای امکان درخواست تجدیدنظر، به تفاسیر متعارض در این موضوع منجر می‌شود که بهتر بود در این باره مدت مشخصی بیان می‌شد. هرگونه عوارض جبرانی قطعی، حداکثر پنج سال پس از وضع آن (یا حداکثر پنج سال از آخرین تجدیدنظر از رأی صادره) لغو خواهد شد، مگر اینکه مقامات در مرحله تجدیدنظر، به ابتکار خود یا درخواست مستدل صنعت داخلی، احتمال ادامه یا تکرار پرداخت یارانه و ورود لطمه را بدهند که در این حالت، عوارض مذکور تا مشخص شدن نتیجه تجدیدنظر، می‌تواند به قوت خود باقی بماند (بند ۳، ماده ۱۸ موافقت‌نامه). این تجدیدنظر باید به سرعت انجام شود و ظرف دوازده ماه از آغاز تجدیدنظر خاتمه یابد. موضوعات درباره آغاز و خاتمه تجدیدنظر باید از راه اطلاعیه عمومی به طرف‌های ذی‌نفع اطلاع داده شود (ماده ۲۲ موافقت‌نامه).

این اعلامیه به طور خاص باید دربردارنده موارد ذیل باشد: ۱. اسامی اجراکنندگان یا در صورتی که غیرقابل تصور است، اسامی کشورهای تهیه‌کننده؛ ۲. توصیف محصولی که برای اهداف معاملات مناسب است؛ ۳. میزان یارانه پرداخت‌شده، مبنا و اساسی که بر وجود یارانه دلالت می‌کند؛ ۴. بررسی‌ها و

تحقیقات مرتبط با تشخیص زیان که در ماده ۱۵ مورد بحث قرار گرفته است؛ ۵. دلایل اساسی که منجر به گرفتن این تصمیم شده است. علاوه بر این، اعلامیه باید شامل دلایلی باشد که منجر به قبول یا رد استدلال‌ها یا ادعاهای مربوط به اعضای ذی‌نفع، صادرکنندگان و واردکنندگان می‌شود. موافقت‌نامه علاوه بر پیش‌بینی این روش خاص، برای تجدیدنظر در تصمیمات گرفته‌شده در ماده ۲۳ موافقت‌نامه خود از «تجدیدنظر قضایی» نیز نام برده است. طبق ماده مذکور: «هر عضو که قوانین داخلی‌اش دارای مقرراتی راجع به اقدامات مربوط به عوارض جبرانی باشد، محاکم یا رویه‌های قضایی، داوری یا اداری را به طور ضمنی نسبت به تشخیص‌های به عمل آمده به مفهوم ماده ۲۱ به وجود خواهد آورد. این محاکم یا رویه‌ها، مستقل از مقامات، مسئول تشخیص یا تجدیدنظر مورد بحث بوده و امکان استفاده از این فرصت تجدیدنظر را به تمام طرف‌های ذی‌نفع که در رسیدگی اداری مشارکت داشته و به طور مستقیم و انفرادی تحت تأثیر اقدام قرار گرفته‌اند، خواهند داد».

نتیجه

نظام حل و فصل اختلاف‌ها در سازمان تجارت جهانی به عنوان یک نظام کارآمد برای حل اختلاف‌های تجاری در عرصه حقوق تجارت بین‌الملل مطرح است که مورد پذیرش اعضای سازمان تجارت جهانی قرار گرفته است. در صورتی که کشوری به اعطای یارانه ممنوع یا قابل تعقیب به صادرات خویش اقدام کند، طبق نظام حل و فصل اختلاف‌ها و همچنین موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، به حذف و اجرای توصیه‌های رکن حل اختلاف ملزم می‌شود. راه‌های حقوقی برای الزام کشور مورد نظر شامل درخواست مشورت، رسیدگی در هیئت، ارجاع به داوری، سازش، میانجی‌گری و مساعی جمیله به عنوان راه‌های دیپلماتیک است. در صورتی که کشور اعطاکننده یارانه صادراتی، به لغو و حذف یارانه‌های صادراتی خویش محکوم شود، درباره ضمانت اجرای انجام تعهدات کشور مزبور در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی به این نکته اشاره نشده است؛ ولی طبق بند ۶ ماده ۲۱ تفاهم‌نامه، رکن حل اختلاف بر اجرای احکام و توصیه‌های مصوب

نظارت می‌کند. ماده ۲۲ تفاهم‌نامه پیش‌بینی کرده است که اگر عضوی در مدت زمان متعارف که براساس ماده ۲۱ مشخص شده است، در اجرای توصیه‌ها و احکام قصور ورزد، می‌تواند با دولت خواهان درباره جبران خسارت مورد توافق طرفین مذاکره کند. در صورتی که در مدت بیست روز توافقی درباره جبران خسارت به دست نیاید، کشور محکوم‌له می‌تواند از رکن حل و فصل اختلاف، اجازه بگیرد تا اجرای امتیازها یا تعهدات ناشی از موافقت‌نامه‌های ذیل پوشش را نسبت به عضو ذی‌ربط به حالت تعلیق درآورد و برخلاف اصل دولت کامل‌الوداد عمل کند. بند ۳ ماده ۲۲ تفاهم‌نامه حل اختلاف‌ها درباره اصول حاکم بر تعلیق امتیازات و تعهدات بیان می‌دارد که اصل کلی آن است که طرف شاکی نخست باید تعلیق امتیازات یا دیگر تعهدات را در همان بخش که هیئت رسیدگی یا رکن استیناف تشخیص داده است، اعمال کند و در صورتی که طرف زیان‌دیده تشخیص دهد که تعلیق امتیازات یا دیگر تعهدات درباره همان بخش عملی یا مؤثر نیست، می‌تواند آن را از بخش‌های دیگر همان موافقت‌نامه مطالبه کند و در صورتی که این کار نیز مقدور نباشد، اقدامات تلافی‌جویانه ممکن است با تعلیق یک تعهد ناشی از موافقت‌نامه دیگر انجام پذیرد.

منابع

۱. شیروی، عبدالحسین؛ حقوق تجارت بین‌الملل؛ چ ۱، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۹.
2. Cameron, James and Kevin R. Gray; “**Principles of International Law in the WTO Dispute Settlement Body**” The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 140, No.2, April, 2001.
3. Jackson, John H.; “**The WTO Dispute Settlement Understanding—Misunderstandings on the Nature of Legal Obligation**”; American Journal of International Law, No. 91, 1997.
4. Lode Falk, Magnus and Mark Storey; **Climate Measures and WTO Rules on Subsidies Journal of World Trade**; Vol. 39, No. 1, 2005.
5. Lowenfeld, Andrea’s F.; “**International Economic Law**”; London, Oxford University Press, 2008.
6. Matsushita, Mitsuo & Schoenbaum, Thomas J. and Mavroidis, Petros C.; “**The World Trade Organization: Law, Practice and Policy**”; London, Oxford University Press, 2006.
7. Movsesian, Mark L.; “**Continued Dumping and Subsidy Offset Act of 2000**”; The American Journal of International Law; Vol. 98, No. 1 Jan. 2004.
8. Qureshi, Asif H.; “**Participation of Developing Countries in the WTO Dispute Settlement System**”; Journal of African Law, Vol. 47, No. 2, 2003.

9. Spadano, Lucas Eduardo F.; **“Cross-Agreement Retaliation in the WTO Dispute Settlement System: An Important Enforcement Mechanism for Developing Countries?”**; World Trade Review; Vol. 7, No. 3, 2008.
10. Vanden Bossche, Peter; **“The Law and policy of the World Trade Organization–Text, Cases and Materials”**; London, Cambridge University Press, 2007.
11. Wolfrum, Rudiger, et al.; **“WTO-Institutions and Dispute Settlement”**; Martinus Nijhoff Publishers; 2006.
12. **WTO Appellate Body, Annual Report for 2004**; Annex 3, 23 Jan 2004, available at: www.wto.org/English/res-/booksp-anrep04-e.pdf.
13. **WTO, “Dispute Settlement Understanding (DSU): Overview”**; available at: www.wto.org.
14. **WTO, “The Agreements Subsidies and Countervailing Measures: Overview”**; available at: www.wto.org.